

ТЕХНОЛОГІЯ ЖЕСТОМОВНОГО АСИСТУВАННЯ СТУДЕНТАМ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Надано роз'яснення значення поняття «освітній перекладач жестової мови» та «глухий студент». Уточнено віднесення певних осіб до категорії Глухих за визначенням Всесвітньої Федерації глухих на основі використання ними візуальної мови. Перераховано міжнародні документи, в яких висвітлено соціокультурний підхід щодо глухих осіб та зазначено, у яких Законах України розкрито правові основи державного захисту і підтримки мови, якою послуговуються глухі особи.

Розкрито прямі та додаткові функції освітнього перекладача жестової мови, висвітлені в Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників та побіжно розкрито його функції як керівника навчальної групи студентів з порушеннями слуху.

Викладено сутність технології жестомовного асистування у навчальному процесі студентів з порушеннями слуху, яке є важливою умовою для здобуття студентом з порушеннями слуху повноцінної і якісної вищої освіти.

Перераховано та детально розглянуто чинники привабливості даних освітнього перекладача жестової мови як комфортна і ефективна умова комунікативної взаємодії між ним і студентом з порушеннями слуху, серед яких безкомпромісним привабливим чинником співпраці є високий рівень жестомовної комунікативної компетентності. У свою чергу зазначено, які риси характеру студентів з порушеннями слуху імпонують перекладачам жестової мови.

Висвітлені формальні та неформальні стосунки між освітнім перекладачем жестової мови та глухими студентами, останні з яких можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Зосереджено увагу на власному мовленні освітнього перекладача в навчальному процесі та віддзеркаленні ним мовлення викладача вищого навчального закладу для правильного уявлення студентом з порушеннями слуху; при цьому кількість віддзеркалень мовлення має співпадати з кількістю викладачів, що викладають навчальні дисципліни у спеціальній групі глухих студентів.

Стисло підкреслено необхідність дотримання фахівцем з жестового перекладу кодексу етики перекладача жестової мови в процесі жестомовного тестування студентам з порушеннями слуху.

Ключові слова: освітній перекладач жестової мови, обов'язки, чинники привабливості перекладача, етика перекладача.

Конституцією України всім її громадянам гарантується отримання повної середньої освіти. Нема перепон у отриманні вищої освіти більшості громадян української держави за винятком певної категорії осіб, які донедавна мали певні обмеження унаслідок фізичних захворювань чи порушень. Наразі зазначені особи відносяться до категорії осіб з особливими освітніми потребами, що передбачає створення для них особливих умов для повноцінного навчання у ВНЗ України та отримання повної якісної вищої освіти. До такої категорії відносяться особи з порушеннями слуху (за медичною термінологією), у буденному житті зазначені особи називаються Глухими (соціокультурна термінологія).

Соціокультурний підхід щодо Глухих висвітлено в численних міжнародних документах, а саме в положеннях Конвенції ООН «Про права інвалідів» (2006, ст. 24. «Освіта»), «Про права дитини» (1991), Резолюції 48/96 Генеральної Асамблеї ООН «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (1993), Резолюції ООН «Декларація про права інвалідів» (1975) та ін [2, 4].

Нами було зазначено, що за визначенням Всесвітньої федерації глухих (ВФГ) до категорії глухих осіб відносяться: а) власне глухі особи, які мають повну або суттєву втрату слуху; б) напівглухі (слабкочуючі) особи; в) пізнооглухлі особи; г) сліпоглухі особи. Всіх перерахованих осіб об'єднує віднесення себе до спільноти Глухих, життєдіяльність у ній та застосування візуальної мови – жестової. Таким чином, Глухий (або глуха особа) – це представник лінгвальної спільноти, який володіє нормами жестової мови (ЖМ), активно використовує її у різних побутових, соціокультурних, професійних сферах спілкування [5].

У перерахованих нами нормативно-правових документах зазначаються, окрім основних принципів освітньої політики таких як відсутність дискримінації за будь-якими ознаками, сприяння рівноправності тощо, – також забезпечення використання ЖМ як засобу навчання, заохочення й збереження самобутньої культури Глухих, принцип доступності інформації тощо. Правові основи державного захисту і підтримки мови, якою користуються глухі особи, детально висвітлено у Законах України «Про основи соціального захисту інвалідів в Україні» (ст. 23), «Про освіту» (ст. 7). Зокрема, ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) гарантується надання права кожному Глухому вільно використовувати українську жестову мову (УЖМ) у суспільному житті та навчатися УЖМ, що передбачає надання перекладацьких послуг для забезпечення комунікації між стороною, яка використовує лише словесну мову (СМ) та стороною, що застосовує УЖМ [4]. У новому ЗУ «Про соціальні послуги», чинність якого набуде з 01 січня 2020 р., також згадується переклад ЖМ як соціальна послуга, спрямована на підтримку та обслуговування Глухих.

У статті нами будуть порушені такі питання як:

- сутність поняття «освітній перекладач ЖМ» та «глухий студент», розкриття їхніх основних обов'язків;
- розкриття дотичних до навчальних функцій обов'язки перекладача ЖМ у роботі з жестомовними студентами;

- дані освітнього перекладача ЖМ як комфортна і ефективна умова комунікативної взаємодії між ним і студентом з порушеннями слуху;
- формальні та неформальні стосунки між освітнім перекладачем ЖМ та глухими студентами;
- мовлення перекладача в навчальному процесі;
- поведінкові моделі учасників освітнього середовища: перекладача ЖМ та студентів з порушеннями слуху.

Як зазначено в законопроекті України «Про українську жестову мову», який має розглянути Верховна Рада України, перекладач української жестової мови – це фахівець у сфері перекладу між УЖМ і СМ [3]. Відтак, переклад здійснюється не для однієї особи, а для двох сторін: жестове мовлення глухої особи перекладається фахівцем для особи з нормальним слухом СМ і, навпаки, для глухої жестомовної особи здійснюється переклад усного мовлення чуючої особи. Переклад здійснюється фахівцем у різних сферах людської діяльності, там, де є потреба як у особи з порушеннями слуху, так і у особи, мовою якої є – словесна [4].

Перекладач ЖМ, який надає перекладацькі послуги в освітньому середовищі, – це освітній перекладач ЖМ і його місцем роботи є вищий навчальний заклад (ПТУ, коледж, університет). Даний фахівець обов'язково повинен мати вищу освіту. Це перекладач вузької спеціалізації, яка передбачає забезпечення комунікативних потреб жестомовних осіб у освітньому просторі. Глухий студент спеціальної групи ВНЗ – це жестомовний здобувач освіти з повною або частковою втратою слуху; клієнт, який отримує освітні послуги через освітнього перекладача ЖМ.

Як було нами зазначено [3], крім прямих функцій, таких як синхронний переклад з СМ на УЖМ і навпаки занять, лекцій, зборів тощо для глухих студентів та переклад ділових та побутових особистих розмов між глухими та чуючими особами, консультацій, порад або лекцій спеціалістів, – освітній перекладач ЖМ має додаткові обов'язки, серед яких є керівництво навчальною групою [1]. Як керівник групи освітній перекладач ЖМ безпосередньо у навчальному закладі веде документацію, розробляє перспективні та поточні плани різних заходів, контролює відвідування, успішність та проходження практики тощо [1]. При проведенні різних заходів як безпосередньо у ВНЗ, так і поза ним даний фахівець поєднує в собі статус керівника групою і освітнього перекладача ЖМ, наприклад, це можуть бути екскурсії різної тематики і різного напрямку, які проводить УТОГ; різноманітні культурно-дозвілєві конкурси, до яких під контролем освітнього перекладача ЖМ (і часто за його допомогою) глухі студенти мають ґрунтовно підготуватися; сприяння і оформлення жестомовних студентів у різні гуртки, студії, які можуть діяти при ВНЗ, або поза ним тощо. Якщо обов'язки глухого студента не відрізняються від обов'язків чуючого студента в частині навчання, то в частині проведення часу після занять відмінною ознакою студентів з порушеннями слуху спеціальної групи від інших студентів є візуальне гуртування: ця особливість є ознакою приналежності до самотньої культури Глухих; цю особливість можна спостерігати не лише в іншому освітньому (н-д, дошкільному чи шкільному) середовищі, а й у середовищі зрілих за віком людей. Таким чином, навчальна група – це міні-соціум, яким має керувати освітній перекладач ЖМ.

Ефективність керування навчальною групою залежить від багатьох привабливих для глухих студентів чинників, деякі з яких ми розглянемо:

- *стать*. Для студента з порушеннями слуху стать перекладача ЖМ не має абсолютно ніякого значення; останнє має значення, коли мова йде про керівника навчальної групи. За свідченням як студентів, так і випускників ВНЗ привабливою в цьому плані є жіноча стать: вважається, що жінка краще за чоловіка розуміє і вирішує різні життєві ситуації;

- *вік*. Однозначно привабливим є середній вік. Молодий вік освітнього перекладача ЖМ, який є керівником навчальної групи, не викликає повної довіри, а з представником набагато старшого віку формується відчуття віддаленості;

- *освіченість*. Цей чинник привабливості є вираженим для визнання освітнього перекладача ЖМ: чим більш він освічений, тим більшою інформацією різної тематики він володіє, – отже, він є для глухих здобувачів освіти потужним інформаційним джерелом і свої знання він надає доступним засобом – УЖМ;

- *життєвий досвід та активна життєва позиція*. Ці чинники позитивно впливають на розширення світогляду жестомовного студента та формування його власної життєвої позиції на прикладі освітнього перекладача ЖМ: він активізує вольові якості студента на подолання деякого психологічного дискомфорту унаслідок відсутності повноцінного слуху, щоб жити повноцінним активним життям нарівні з іншими. Багато глухих фахівців, які працюють чи працювали в середовищі чуючих осіб, пов'язують свій життєвий успіх власне освітньому перекладачу ЖМ;

- *сучасність*. Постійна розповідь про «кращі» часи, нав'язування старого, виховання в душі минулого не сприяють духовному зближенню перекладача ЖМ з глухими студентами. Натомість, сучасний погляд на життя, розуміння і сприймання його – піднімає освітнього перекладача ЖМ в очах студентів з порушеннями слуху: в міру виражені стильні зачіска і одяг лише приваблюють і не відволікають від навчального процесу; освітній перекладач ЖМ у якості керівника навчальної групи вміло використовує обговорення сучасних ознак життя з підопічними з метою формування у них правильних поглядів та дій, формує розуміння, що сучасність – це позитивний рух вперед, саморозвиток, боротьба за досягнення поставлених цілей.

- *дотримання принципів рівності, ділового партнерства*. Перший чинник є привабливим для студента з порушеннями слуху, бо принцип рівності до своєї особи уособлюється у його свідомості з визнанням його

повноцінності і є ознакою демократії спілкування і поведження. Втім, даний чинник має підводні камені для обох сторін: студента і перекладача ЖМ, оскільки він може з часом призвести до нівелювання самого освітнього перекладача ЖМ в очах студента та втрату психологічних важелів впливу на останнього. Лише рівне ставлення у частині відношення між сторонами є запорукою плідної і тісної взаємодії у навчальному процесі. Те ж саме стосується і партнерства між ними: вітається *ділове* партнерство, сутність і результати якого мають бути доступними студентам з порушеннями слуху через роз'яснення, практичні вміння і дії.

– *позитивні риси характеру*. Глухі студенти чутливо реагують на зміну у настрої перекладача ЖМ за зовнішніми ознаками (відкриті чи приховані за повіками очі, розширення, звуження, кліпання; розгладжені, підняті чи зведені брови; стиснуті, розтягнені чи занадто рухливі губи, що являють собою різні відтінки гримаси сміху, веселощів, іронії, сарказму тощо; рухи плечей, різкість чи плавність рук тощо). За вказаними ознаками та діями освітнього перекладача ЖМ студенти з порушеннями слуху можуть «змалювати» його характер, визначити його позитивні чи негативні риси. Портрет освітнього перекладача ЖМ за його рисами характеру може передаватися з покоління до покоління інших нових студентів. За наявності вибору освітнього перекладача ЖМ з кількох запропонованих кандидатур глухі студенти одногослоно оберуть доброго, чуйного, веселого, серйозного, відповідального, товариського і щирого серцем наставника.

– *жестомовна комунікативна компетентність*. Нами цей привабливий для жестомовних здобувачів освіти чинник був поставлений на розгляд останнім спеціально з тим, щоб підкреслити його вагомість, значущість та актуальність. Саме цей чинник привабливості може зробити перераховані нами інші чинники неактуальними для студента з порушеннями слуху. Це означає, що чим вищий рівень жестомовної комунікативної компетентності перекладача ЖМ, чим глибші його знання з лінгвістики УЖМ, чим «природніші» його рецептивні та репродуктивні навички, чим багатший його активний жестівник, чим яскраво виражений у нього немануальний компонент УЖМ – тим менш важливими стають для жестомовного здобувача освіти стать, вік, життєвий досвід, сучасність та інші перераховані чинники привабливості освітнього перекладача ЖМ.

У свою чергу, освітнім перекладачам ЖМ імпонують студенти з активною життєвою позицією, які мають позитивні лідерські якості; як керівник навчальної групи він легко може організувати і провести різноманітні заходи. Як перекладач ЖМ, йому важливо бачити прагнення глухих здобувачів освіти отримати більше навчальної інформації, працювати самостійно над собою, підвищувати свідомо свій освітній рівень. Допитливість глухих студентів, їхні часті запитання безпосередньо на заняттях та поза ними лише стимулюють освітнього перекладача ЖМ: здійснювати жестовий переклад занять набагато легше, коли студентами свідомо ловиться кожна жестова одиниця. Що стосується усного мовлення глухого студента, то до обов'язків освітнього перекладача ЖМ не входить вимога застосовувати його в процесі навчання; високопрофесійний перекладач ЖМ, знаючи психологічні особливості Глухих, буде відстоювати їхні мовні права тоді, як перекладачі ЖМ з фактично нижчою фаховою кваліфікацією можуть допуститися непоправної помилки, акцентуючи на необхідності застосовувати усне мовлення: такий крок з боку перекладача ЖМ може зруйнувати довір'я до нього з боку всієї спеціальної групи. Відомо, глухий студент, може мати недостатній обсяг лексики СМ, слабкі знання з її граматики та синтаксису; його пізнавальний досвід може відрізнятись від досвіду чуючого студента на користь останнього; мовлення глухого студента може бути незрозумілою для викладача, який є «чужим», оскільки, можливо, у нього немає досвіду роботи з глухими і, відтак, він не знає мовленнєвих особливостей Глухого. Зауважимо, що глухі студенти вдаються до усного мовлення при сприятливій та доброзичливій атмосфері стосунків з освітнім перекладачем ЖМ і певним викладачем ВНЗ. Слід підкреслити, що мовлення освітнього перекладача ЖМ і викладача навчальної дисципліни можуть служити зразком [4].

Наприклад, мовлення освітнього перекладача ЖМ є зразком побудови жестового мовлення, в якому має розкривати лінгвістичні норми ЖМ, висвітлювати стилі мовлення, акцентувати увагу на граматичних та синтаксичних особливостях, збільшувати лексичний обсяг ЖМ [4]. Мова викладача ВНЗ для глухого студента, якому «дослівно» перекладає перекладач ЖМ, є складною для сприймання, оскільки перший застосовує вирази, терміни тощо незрозумілі або малознайомі для нього. За умови модифікації мови викладача освітнім перекладачем ЖМ йому стає зрозумілою мовлення даного викладача. Глухі студенти, знаючи власне мовлення перекладача ЖМ, мають знати через нього мовлення викладача. Отже, стиль мовлення освітнього перекладача ЖМ має відповідати стилю мовлення викладача. Освітній перекладач – це віддзеркалення певного викладача. Якщо викладачів кілька, що є в дійсності, то має бути віддзеркалення кожного викладача [4].

Оскільки студентів з порушеннями слуху та перекладача ЖМ об'єднує статус користувачів УЖМ, між ними виникають певні стосунки. Формальними називаються стосунки, коли дві сторони виконують свої прямі обов'язки, не виходячи за рамки дозволеного. Зазвичай, неможливо дотримуватися формалізму в стосунках між зазначеними сторонами, оскільки сам перекладач ЖМ має викликати довір'я глухих студентів до себе, бо від цього залежить ефективність навчання, – таким чином, неформальні стосунки мають місце бути. «Плюсами» неформальних стосунків можуть бути: невимушене, дружнє і часте спілкування без поділу групи на улюблених та неулюблених; спільні зустрічі поза ВНЗ в закладах культури тощо, надання допомоги при розв'язанні побутових, сімейних проблем та ін. Втім, перекладачі ЖМ під час неформальних стосунків з глухими студентами повинні утримувати в свідомості останніх, що вони є старшими за статусом. У протилежному разі «мінуси» неформальних стосунків призведуть до нівелювання особистості перекладача ЖМ. «Мінуси» неформального спілкування перекладача ЖМ з студентами з порушеннями слуху

ведуть до порушення етики перекладача ЖМ. Наприклад, в процесі перекладу лекції перекладач ЖМ може відповідати на запитання студента, яке не є дотичним до лекції; робити від себе зауваження; «прикрасити» відповіді студента під час іспиту, чи, навпаки, перекласти незрозуміло для викладача, що впливає на оцінювання і т.п.

Завершуючи працю, коротко підсумовуємо, що:

1. Освітній перекладач ЖМ – це висококваліфікований фахівець, який здійснює переклад з СМ на УЖМ і навпаки для глухої і чуючої особи.
2. Відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників освітній перекладач ЖМ має прямі та додаткові функції.
3. Ефективність жестомовного асистування залежить від чинників привабливості освітнього перекладача ЖМ для жестомовного студента.
4. Освітній перекладач ЖМ має регулювати неформальні стосунки, щоб уникнути несприятливого впливу на навчальний процес.
5. В освітньому середовищі перекладач ЖМ має чітко дотримуватися кодексу етики перекладача ЖМ.

Використана література:

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80 «Соціальні послуги». Краматорськ : Центр продуктивності, 2005. 117 с.
2. Адаміук Н. Б. Інноваційна модель підготовки і перепідготовки перекладачів і педагогів в Україні з основ вивчення жестової мови. Жестова мова й сучасність. Вип. 3. С. 124-135.
3. Адаміук Н. Б. Освітній перекладач жестової мови: кадрове забезпечення комунікативних потреб жестомовних здобувачів освіти. Особлива дитина: навчання і виховання. 2019. № 4 (92). С. 7-14.
4. Адаміук Н. Б. Перекладач у навчальному закладі як модель жестової мови для глухих студентів. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 2016. Випуск LXIX. Том 3. С. 7-12.
5. Адаміук Н. Б. Проблемні аспекти отримання вищої освіти в Україні жестомовними глухими особами. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 2016. Випуск LXXXIII. Том 1. С. 194-202.

References:

1. *Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv. Vypusk 80 «Sotsialni posluhy».* (2005). Kramatorsk: Tsentru produktyvnosti [in Ukrainian].
2. Adamiuk N. B. (2008). Innovatsiina model pidhotovky i perepidhotovky perekladachiv i pedahohiv v Ukraini z osnov vyvchennia zhestovoi movy [An innovative model of training and retraining of translators and teachers in Ukraine on the basics of learning sign language]. *Zhestova mova i suchasnist – Sign Language and Modernity*, 3, 124 – 135 [in Ukrainian].
3. Adamiuk N. B. (2019). Osvitnii perekladach zhestovoi movy: kadrove zabezpechennia komunikatyvnykh potreb zhestomovnykh zdobuvachiv osvity [Sign Language Educational Translator: Staffing the Communicative Needs of Sign Language Education Applicants]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia. – Exceptional child: teaching and upbringing*. № 4 (92). S. 7-14 [in Ukrainian].
4. Adamiuk N. B. (2016). Perekladach u navchalnomu zakladi yak model zhestovoi movy dlia hlukhykh studentiv [An interpreter in higher education institutions as a model of sign language for deaf students]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedagogichni nauky» – Collection of Research Papers «Pedagogical Sciences»*, LXIX (3), 7-12 [in Ukrainian].
5. Adamiuk N. B. (2018). Problemni aspekty otrymannia vyshchoi osvity v Ukraini zhestomovnyimi hluhymy osobamy [Problem Aspects of Higher Education in Ukraine by Personal Dependent Persons]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedagogichni nauky» – Collection of Research Papers «Pedagogical Sciences»*, LXXXIII (1), 194-202 [in Ukrainian].

Adamiuk N. B. Gesture assistive technology for students with hearing impairments

This article explains the meaning of «sign language educational translator» and «deaf student». The classification of certain persons in the Deaf category by definition of the World Federation of the Deaf based on the use of visual language is clarified. International documents are listed that reflect the sociocultural approach to a deaf person. It is stated in which Laws of Ukraine the legal bases of state protection and support of the language used by deaf persons are disclosed.

The direct and additional features of the educational sign language translator described in the Handbook of Qualification Characteristics of Occupations of Employees. His functions as a head of a study group of students with hearing impairments were briefly revealed.

The essence of the technology of gestural assistance in the educational process of students with hearing impairment, which is an important prerequisite for obtaining a student with hearing impairment full and quality higher education.

The factors of attractiveness of the data of an educational sign language translator are listed and examined in detail as a comfortable and effective condition for communicative interaction between him and a student with hearing impairments, among which an uncompromising attractive factor of cooperation is a high level of gestural communicative competence. In turn, it is noted what character traits students with hearing impairment appeal to sign language translators.

Formal and informal relationships between the sign language translator and deaf students are highlighted, the latter of which can have both positive and negative effects. The focus is on the educational interpreter's own speech in the educational process and the reflection of the speech of the teacher of the higher education institution for the correct presentation of the student with hearing impairment, with the number of reflections of speech should coincide with the number of teachers who teach disciplines in a special group of deaf students.

The necessity of the expert in sign language translation of the code of ethics of the translator of sign language in the process of language assisting to students with hearing impairment is emphasized in brief.

Key words: educational sign language translator, responsibilities, translators' attractiveness, translator's ethics.